

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЧАТКОВОЇ Й ОСНОВНОЇ ШКОЛИ, СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ П'ЯТИХ КЛАСІВ ДО ПРЕДМЕТНОГО НАВЧАННЯ

- причини труднощів п'ятикласників;
- показники дезадаптації школярів;
- поради вчителям-предметникам.

Кожен учитель, незалежно від того, працює він із молодшими школярами чи з підлітками, запитує себе: «Чому діти, які прийшли в 5 - й клас, відчують великі труднощі в адаптації до основної ланки школи? Хто винен у тому, що в багатьох п'ятикласників (а потім і в учнів 6-го класу) спостерігається зниження успішності, втрата інтересу до навчання, неадекватність поведінки, погіршення взаємин з однолітками й дорослими?».

Є дві групи причин цих явищ. Перша (психофізичні причини) характеризує стан організму дитини й процеси, які відбуваються в ньому. Друга — педагогічні причини, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу в 5—6-х класах.

Говорячи про психологічні особливості учня 10-12 років, необхідно коротко зупинитись на таких, які, у кращому випадку, ігноруються при побудові

навчального середовища для 4—6-х класів, а в гіршому — є підґрунтям для виникнення конфліктів між учителем і учнем, а також учня із самим собою.

Відчуття дорослості, не підкріплене ще реальною відповідальністю, — ось особлива форма самопізнання, яка виникає в перехідний період і визначає основи стосунків молодших підлітків зі світом.

Відчуття дорослості виявляється в потребі рівноправ'я, поваги й самостійності, серйозного, довірливого ставлення з боку дорослих. Нехтування такими вимогами, незадоволення цієї потреби загострює негативні риси підліткової кризи. Якщо школа не пропонує учням засобів реалізації їхнього почуття дорослості, воно все ж проявляється, але найбільш невідповідним способом — упевненістю підлітка в несправедливості й необ'єктивності вчителя.

Здатність до фантазування, некритичного планування свого майбутнього — ще одна типова риса молодшого підлітка. Результат дістає другорядним, на перший план виступає власний авторський задум. Якщо вчитель контролює лише результат навчальної роботи школярів і не знаходить місця для оцінки дитячої творчості, ініціативи, самостійності, то процес навчання втрачає для учня свою актуальність і привабливість.

Молодшому підліткові притаманне прагнення експериментувати, використовувати свої творчі можливості. Якщо школа не забезпечує відповідних умов, то ця здатність реалізується лише в поверховій і примітивній формі — в експериментах зі своєю зовнішністю.

Починаючи роботу з учнями 5-х класів, необхідно брати до уваги вікові особливості раннього підліткового віку.

У зв'язку з початковим етапом статевого дозрівання істотні зміни відбуваються в пізнавальній сфері молодших підлітків: гальмується темп діяльності; на виконання певної роботи тепер їм потрібно більше часу; вони часто бувають роздратованими, примхливими; настрої постійно змінюються. Усе це стає причиною зауважень, покарань, призводить до зниження успішності й появи конфліктів у взаєминах.

Процес статевого дозрівання впливає негативно й на процеси гальмування та збудження. Підлітки частіше відволікаються, негативно реагують на зауваження, іноді поведуться зухвало. У психологічній літературі зазначається, що в дітей 10—12 років спостерігається неорганізованість, навчальна розгубленість, недисциплінованість, знижена самооцінка. Причина полягає в особливостях вікового періоду: підлітки швидше втомлюються, втома переходить у стійку перевтому. Ці процеси негативно впливають на поведінку школяра в цілому.

Ще на початку XX ст. італійський учений Моссо й німецькі науковці Верхарн, Гакер, Лоренц та ін. довели, що втома й перевтома — це явища фізіологічного й хімічного порядку. Вони подібні отруєнню організму. Учені відкрили отруту перевтоми — кенотоксин, що негативно впливає не тільки на працездатність людини, а й на її загальний стан. Наші діти вже від народження жителі, так би мовити, нервового століття, і більшість явищ, які призводять до втоми, не завжди вдається зняти. До того ж, ми підсилюємо її й не передбачаємо умови, які не допускають або знижують перевтому. Підсилює процеси дезадаптації ще й той факт, що діти немовби «розгубилися», не знають, як поводитися, до кого звернутися за допомогою, які вимоги є обов'язковими для виконання, а які — ні.

Отже, показниками дезадаптації школярів до умов навчання в 5—6-х класах є:

- зниження успішності навчання;
- відсутність інтересу до навчання;
- поява ознак стурбованості, неадекватних поведінкових реакцій на зауваження й репліки вчителя;
- погіршення взаємин з однолітками.

Водночас учитель має знати, що всі ці особливості об'єктивні, швидко минають і не спричиняють негативного впливу на навчання, якщо не стають предметом особливої уваги педагога. Він повинен урахувувати типологічні й індивідуальні особливості дітей цього віку й будувати навчально-виховний процес відповідно до них.

Організаційний бік процесу навчання також може спричиняти проблеми. Зміна форм навчання для п'ятикласників відбувається несподівано: замість одного вчителя початкової школи, який поповнював усі необхідні для дитини контакти з дорослими, з'являється багато вчителів-предметників, взаємини з котрими стосуються в основному питань успішності й поведінки на уроках. Замість одного «свого» класу, у якому проходили уроки, з'являється явище «бездоглядності» дітей у приміщенні школи (ходіння по кабінетам).

Досить поширеним є явище, коли вчителі-предметними приходять у п'ятий клас, випустивши зі школи старших школярів. Вони переносять на учнів 10—12 років методи навчання, характерні для старшої школи: висувають дуже серйозні вимоги до самостійності, різко збільшують темп вивчення навчального матеріалу, вводять одразу багато нових понять із різних навчальних галузей, розібратися в яких діти неспроможні. Усе це негативно впливає на результати навчання школярів.

Відповідь на запитання «Як допомогти учневі прожити цей складний період із мінімальними втратами?» пов'язана із серйозною підготовчою роботою вчителів як початкової школи (особливо 4-го класу), так і тих, хто починає працювати з учнями 5-го класу.

Як учитель початкової школи має підготуватися до переходу учнів у 5-й клас?

Перш за все, учитель має знати порівняльні вікові характеристики дітей 10—12 років (потреби, інтереси, необхідні обмеження, рівень пізнавальної діяльності та ін.); позитивні новоутворення цього періоду дитячого розвитку, а також результати навчання на початковому й основному етапах; бачити перспективні лінії в змісті навчання початкової й основної школи в усіх навчальних галузях.

Якщо молодший шкільний вік — період ознайомлення з навчальною діяльністю, тоголовна мета основної школи — розвиток інтелектуальної, пізнавальної, комунікативної активності й навчальної самостійності учня; формування якісно нової мотивації навчальної праці, що спрямована на оволодіння різними способами отримання інформації. І нарешті, педагогові треба вміти аналізувати причини неуспішності адаптаційного періоду й можливості (шляхи) корекції труднощів адаптації школяра.

Адаптація — це процес пристосування індивіда до вимог нового середовища, умов життя та діяльності. Її результат — пристосованість як особистісна якість, що виступає показником життєвої компетентності індивіда.

Адаптація дитини до навчання в середній ланці школи відбувається не одразу. Це довготривалий процес, пов'язаний зі значним навантаженням усіх систем організму.

Необхідно приділяти увагу використанню новаторських методів навчання, які сприяють благополучній адаптації дитини до умов організації навчання, які змінюються: навчальним діалогам, письмовим дискусіям, різновіковому співробітництву, роботі з карткою знань та ін.

Особливе значення для успішної адаптації на початковому етапі навчання має сформованість таких загальнонавчальних умінь:

- обдумано читати художні, науково-популярні й публіцистичні тексти, виділяти в них головну думку; переказувати текст; віднаходити інформацію в навчальній літературі, словниках і довідниках (у тому числі з використанням комп'ютера);
- виконувати роботу за нескладним алгоритмом; індивідуально і з усім класом ставити нове завдання; установлювати послідовність дій щодо його вирішення; доводити розпочату справу до кінця;
- описувати об'єкт спостереження; проводити класифікацію окремих об'єктів за спільною ознакою; порівнювати об'єкти для того, щоб знайти їх спільні й специфічні якості; висловлювати судження за результатами порівняння;
- бачити межу між відомим і невідомим; зіставляти результати власної діяльності зі зразком; знаходити й усувати помилки в навчальній праці; виробляти критерії для оцінки навчальної роботи; оцінювати свої дії й дії інших учнів за заданими критеріями; звертатися до дорослого із запитом про недостатню інформацію або з проханням дати консультацію, як усунути навчальні труднощі, визначені самою дитиною; і головне — виявляти схильність до того, щоб віднаходити способи й засоби вирішення завдань, яких не вистачає, а не отримувати їх у готовому вигляді;
- вступати в навчальне спілкування; брати участь в обговореннях; організовувати свою роботу в невеликих групах; володіти прийомами й навичками навчального співробітництва (уміння регулювати конфлікти, розуміти точку зору іншої людини, об'єктивно оцінювати роботу ровесників та ін.)

Необхідно, щоб учителі поступово ускладнювали зміст навчання в 4—5-х класах, особливу увагу приділяли особистісній значущості для школярів тих чи інших знань, намагалися враховувати їхні пізнавальні інтереси й можливості. Потрібно застосовувати введені в усі навчальні предмети (з урахуванням їх специфіки) знання про особливості вікового розвитку підлітків, їхні соціальні й особистісні очікування. Наявність у школярів цих знань — умова успішного дорослішання й подолання проблем перехідного віку.

Учителі як початкової (особливо в 4-му класі), так і основної школи мають працювати над розвитком рольової поведінки учнів, поступово вводити у процес навчання нові навчальні ролі («дослідник», «критик», «опонент», «керівник навчальної діяльності» та ін.). І, звичайно, необхідним є відпрацювання різних форм підліткової навчальної співпраці на основах паритету (рівності сторін), підкорення, розподілу тощо, а також використання

нових форм організації навчання, наприклад, лабораторно-семінарської, дискусій, проектної діяльності, навчального експериментування та ін.

Велика робота чекає на вчителів щодо зміни ставлення до контрольної діяльності учня. Вони мають забезпечити інтеграцію думки учня про себе з думками інших людей про нього; використовувати у процесі навчання конкретні навчальні ситуації, у яких відбувається розвиток самоконтролю, об'єктивної самооцінки.

Таким чином, вирішення питань наступності початкової й основної шкіл пов'язане зі створенням перспективного навчального середовища як школи «дорослішання підлітка», яка стала б, за висловом Л. С. Виготського, «не обстановкою, а джерелом розвитку» кожного школяра. А для цього потрібна психологічна перебудова особистості вчителя початкової школи.

Який місток прокласти між 4-ми й 5-ми класами, щоб не знищити прагнення учнів до знань та інтерес до навчання? Що треба взяти до уваги класоводу? До яких порад класоводів мають дослухатися вчителі старших класів?

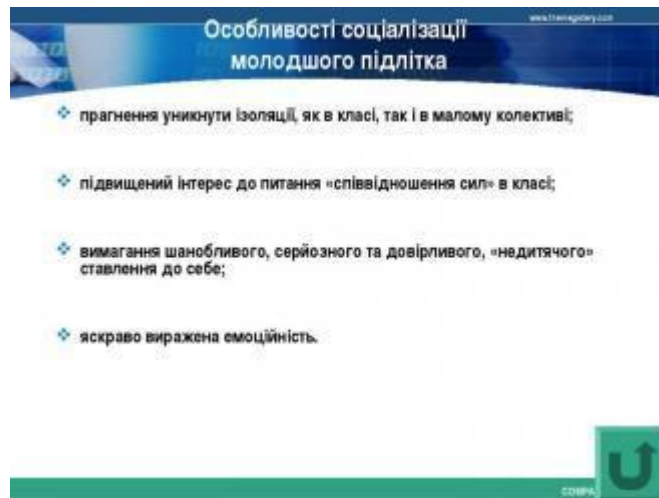
Серед найважливіших порад учителям початкових класів можна назвати такі:

- у II семестрі знизити надмірну опіку над дітьми;
- збільшити обсяг різних видів самостійної роботи;
- обмежити використання яскравих наочних посібників;
- проводити більше тренувальних вправ із глибоким аналізом;
- систематично домагатися логічних доведень, висновків, узагальнень;
- у ході повторення й узагальнення основних тем проводити самостійні роботи з різним навантаженням;
- виявляти прогалини в знаннях, установлювати причини, спланувати індивідуальну роботу, здійснювати диференційований підхід.

Значне місце на уроках слід приділяти вдосконаленню зв'язного мовлення дітей. Оскільки повторенню з мови відводиться незначна кількість годин у кінці року, то його потрібно розпочати одразу ж на початку квітня паралельно з вивченням нових тем.

Вчителям-предметникам варто ознайомитися з методикою роботи вчителів 4-х класів. Заздалегідь домовившись із класним керівником 4 класу, відвідувати уроки повторення й узагальнення програмового матеріалу, ознайомлюватися зі змістом самостійних робіт наприкінці навчального року

та їх результатами, узяти на облік дітей зі зниженою здатністю до навчання, поцікавитися їхнім станом здоров'я й фізичним розвитком.

Батькам необхідно усвідомлювати, наскільки важливою для дитини у період адаптації є увага, підтримка, навіть маленька порада з їхнього боку. Тому для них класний керівник проводить збори, на які запрошує учителів – предметників. Під час обговорення проблеми переходу з початкової до основної школи увагу батьків насамперед звертаємо на необхідність збереження позитивного ставлення дітей до навчання. Дуже важливо не ставити до дітей завищених вимог та допомогти їм знайти особистий інтерес до вивчення нових предметів. Кожній дитині необхідно відчувати безумовне прийняття батьками, які вірять у неї, підтримують і допомагають долати труднощі, важливо знати, що батьків цікавлять її школа, клас, шкільне життя, перемоги та невдачі.

Атмосфера підтримки, довіри, розуміння у сім'ї допомагає дитині ефективно розв'язувати проблеми у школі та досягати успіхів.

Проте готових рецептів щодо вирішення окресленої проблеми в педагогіці не існує. Учитель завжди має бути у творчому пошуку, адже у процесі навчання

постійно виникають ситуації, що породжують нові проблеми, які й вирішувати треба по-новому.